

Doc. dr. RIČARDAS SKORUPSKAS

Vilniaus universitetas

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos geografija

*Europoo ira szalys kóri wadynas Riećėpaspalita
Lytówyyny. Róbeeżyjes i riitus só Ciesoristy
Rosyiskyny, i pyitus só Karalisty Lėkyszkóujy
yr só Pruusaas, i waakarus só juuró Bałganóujy.
Ópis wayskesniosys: Nemóns, Wylyje, Szwento-
ji, – mažesniosys: Musza, Mynyje, Szeszópy,
Jura. Daugis ežeru katryi yłgy yr dydee gyly.
Swietingóms daeyt lig 3.000.000 dušziu. Wiera
riimyszka katalykyszka, bet yr kyty yszpažyny-
maa pasylyikt po priweyzó riedynió. Rieds de-
mokratycznynis, arba gaujewaldynis. Poniiistys
dakads metynis yr siła szarwyny žemyszkoji ira
nedydy. Miests staliíčzynis Wylniós qt opy Wy-
lyjy, szłowings pylymi Gedymyna. Kyty miestaa
Kauns pri itapyma Wylyjys i Nemóna, Klaypieda
óustynis, Śziaulee, Panewiežis qt Newiežó, yr
Kretinga qt Akmenó.*

Taip, arba labai panašiai būtų atrodęs Lietuvos ap-
rašymas XIX a. pradžios geografijos vadovėlyje, jei-
gu tuomet būtume buvę nepriklausomi kaip tauta ir
turėję atskirą politinį darinį – valstybę. Deja, po Na-

poleono karų ir Vienos kongreso, kuriame tuometinės Europos vadovai ir valdovai dalijosi įtakos sferomis ir perbraižė Europos politinį žemėlapi, tam aplinkybės buvo itin nepalankios. Lietuvos teritorija (tokia, kokios yra dabartinės jos ribos) buvo padalyta tarp trijų stambių politinių darinių: Rusijos imperijos, kuri valdė didesniąją dalį dabartinės Lietuvos, Lenkijos karalystės – ji administravo Užnemunę, ir Prūsijos karalystės, kuriai priklausė Mažoji Lietuva. Bet, nepaisant to meto geopolitinės situacijos, panašu, kad lietuvybės dvasia ir tikėjimas buvo nepalyginamai stipresni nei šiuo metu. Tai gerai parodo tuometinės kultūrinės šviesuomenės siekis visais įmanomais būdais skleisti lietuvišką žodį ir tuo plėsti paprastų žmonių pasaulėvaizdį.

O tuo metu pačioje Kretingoje, pranciškonų vienuolyne aktyviai gyveno, mokė ir kūrė pirmojo lietuviško – žemaitiškojo geografijos vadovėlio autorius Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Tai išskirtinė asmenybė, garsėjusi, ir iki šiol gerai žinoma, dėl savo gebėjimų, talentų ir atliktų darbų. J. Pabrėža, aktyviai reiškėsis XIX a. pradžioje, visuomenei labiau žinomas kaip dvasininkijos atstovas – vienuolis pranciškonas, sielos ir kūno gydytojas, taip pat kaip pedagogas, o gamtamokslinių disciplinų atstovų dažniausiai šio žymaus ir šviesaus žmogaus pavardė minima greta iškiliausių ir žinomiausių Lietuvos botanikų dėl unikalaus ir kruopščiai parengto augalų žinyno – „Tayslós augumynis“ (Taislius augūminis), kuriame ap-

rašyta 800 augalų ir apibūdinti jų požymiai. Sprendžiant iš interesų, veiklų, įsipareigojimų ir vykdytų darbų spektro, J. Pabrėža buvo itin disciplinuotas, ryžtingas, atkaklus ir dvasingas žmogus. Todėl neuostabu, kad jo gyvenimo kelyje atsirado vietos ir geografijai. Gyvenimo, ir visų kitų veiklų kontekste, žvilgsnis į geografiją gali pasirodyti kaip akimirka, trumpalaikis stabtelėjimas ar susižavėjimas, tačiau kita vertus, žinant ir suvokiant geografijos kaip mokslo svarbą asmens pasaulėžiūros formavimesi ir šios mokslinio pažinimo srities reikšmę kitų mokslo sričių pažinime, galima netgi teigti, kad J. Pabrėža, visų laikomas dvasininku, mokytoju, mokslininku – botaniku, ne mažiau yra ir geografas. Geografas pirmiausia ta prasme, kad jis pasižymėjo plačiu ir giliai kompleksiniu požiūriu bei mąstymu. Kiekvienoje savo kasdieninio darbo ir visuomeninės veiklos srityje jis matė plačiau ir suprato daugiau nei kiti, gebėjo atrasti erdvinius ryšius ir sąsajas tarp skirtingų veiklos sričių. Antra vertus, interesų ir veiklos sričių, kuriomis domėjosi ir užsiėmė J. Pabrėža, gausa taip pat patvirtina, kad jis viduje buvo geografinio mąstymo ir požiūrio žmogus. Ir turbūt visai nesvarbu, kad jis per savo gyvenimą parašė vos vieną geografijos vadovėlį, svarbiau yra tai, kad jis buvo dvasininkas, gydytojas, mokslininkas ir netgi poetas. Jis akivaizdžiai turėjo tas savybes ir buvo aprėpęs tas pažinimo sritis, kurios būdingos visiems garsiems tiek senųjų, tiek ir dabartinių laikų geografams.

Poreikis J. Pabrėžai parašyti geografijos vadovėlių greičiausiai kilo dėl to, kad jis, greta visų kitų dalykų, Kretingos mokykloje dėstė geografiją. Akivaizdu, kad nedidelės apimties (166 psl.) vadovėlis, viena svarbiausių priemonių po dėstymo, yra galimybė bent paviršutiniškai pažinti pasaulio dalių gamtinę ir politinę sanklodą. Juozas Tarvydas (1972: 56) pastebi, kad šis J. Pabrėžos vadovėlis, kaip ir kiti jo veikalai, įdomus kalbos požiūriu, nes jis rašytas laikantis šnekamosios šiaurės žemaičių tarmės ir yra patikimas tos tarmės šaltinis. Atrodo, kad J. Pabrėža geografiją dėstė žemaitiškai, nes kitaip nebūtų buvę prasmės rašyti žemaitiškai. Tuo jis skynė lietuvių kalbai kelią į aukštesnias mokyklas.

Vadovėlis yra palyginti nedidelės apimties, bet apėmė visą žemę kaip planetą (*kaypo planeta*, p. 1). Žvelgiant šiandieninio pažinimo lygio kontekste, beveik prieš du šimtus metų rašytame vadovėlyje pateikti faktai ir žinios daugeliu atvejų yra labai lakoniškos ir paviršutiniškos. Pasitaiko, kad šalis – valstybė apibūdinama vienu trumpu sakiniu nurodant tik jos pagrindinį miestą – sostinę. Tokia situacija yra nesunkiai paaiškinama sunkoku informacijos prieinamumu. Knygoje akivaizdžiai pastebimas geografinio pobūdžio veiksnio – atstumo poveikis pateikiamos informacijos detalumui, išsamumui ir turinio apimčiai. Antai Europos aprašymui skiriama didesnioji knygos dalis, o kitų žemynų ir juose esančių šalių aprašui – tik 50 psl. Labai panašu į tai, kad kuo toliau

žemynas, tuo žinios apie jo gamtinę ir politinę sandarą yra fragmentiškesnės ir menkesnės, o tai rodo akiivaizdų tuo metu vienintelės prieinamos rašytinės informacijos trūkumą. Deja, kaip ir daugumos kitų mokslo sričių, kurios užsiima moksliniu aplinkos pažinimu, atveju, tuo metu tebuvo keli būdai surinkti faktus: arba pačiam keliauti ir pažinti, o tai būtų trukę neaprepiamai ilgai, arba pasikliauti kitų keliautojų žiniomis ir apibendrinimais, pateiktais rašytiniuose leidiniuose ir žemėlapiuose. Pasirinktas antrasis kelias leido J. Pabrėžai sudaryti tuometinį pažinimo lygį ir žinojimo poreikius atitinkantį mokomojo pobūdžio ir enciklopedinės struktūros veikalą, kuris tapo reikšmingu ir kaip pirmasis lietuviškas geografijos vadovėlis apie pasaulio žemynų ir valstybių gamtinę ir politinę sanklodą, ir kaip vienas iš nedaugelio to meto mokomojo pobūdžio leidinių, skatinusių ir propagavusių lietuvišką (žemaitišką) žodį.

Veikalo įžangoje (*Ižėgis ~ Įžengis*, p. 1) autorius pateikia geografijos struktūrą. Remiantis autoriumi, geografija (*Geograpyje (: Žemiuraszts) ~ Geograpija (: Žemių raštas)*, p. 1) dalijama į matematinę (*matemacyznyny ~ matematinė*), kuri apima žinias apie žemę kaip planetą (*dabo žemy kaypo planeta ~ daboja žemę kaypo planetą*), fizinę (*Fizycznyny ~ fizičninė*), kuri aprašo žemės paviršių ir kūnus, esančius ant jos (*pawyrśzy žemys yr kunus atsyrqđqćzius qt jos ~ paviršę žemės ir kūnus, atsirandančius ant jos*), ir politinę (*Palytycznoji ~ palitičnoji*), apžvel-

giančią žmonių atrastas žemės dalis, aprašančią šalį ir jų santvarką (*ózwér wayres dalis žemys par žmonis yszrastas, apraszidama szalis, sódieli ju rieda* ~ užvera vairias dalis žemės, par žmonis išrastas, aprašydama šalis, sądėlį jų rėdo), ir pabrėžia, kad būtent pastaroji geografijos dalis bus svarbiausia (*ipatingiausió éze bus cieló musó ówogas* ~ ypatingiausiu čia būs celiu mūsų uvogos, t. y. mūsų dėmesio tikslu).

Antrame puslapyje pateikiamos bendros geografinės žinios apie Žemės rutulio (*kólkas žemundynyns* ~ kulkos žemvandeninės) paviršiaus ypatumus, jos dydį ir plotą, apibrėžiama geografinė (*žemrašzynny* ~ žemrašininė) ir kvadratinė (*ketwyrtaynyny* ~ ketvirtaininė) mylia.

Toliau (p. 3–6) išvardijami žemynai, apibrėžiama jų padėtis vienas kito atžvilgiu. Teigiama, kad Europa iš visų žemynų yra mažiausia, nuo jos į pietus yra Afrika, o į rytus nuo abiejų – Azija. Apačioje jų – Australija ir Polinezija, kurios bendrai vadinamos Okeanija (*wysómažiausioji ysz ju wadynas Europó: pytusy tos ira Afryka, o ritusy tu dwyju Azyje: apaczioy atsyraqd Australyje ar Polynezyje nóju wysór Oceanyjy szaukama* ~ visu mažiausioji iš jų vadinasi Europa, pietuose jos yra Afrika, o rytuose tų dviejų Azija, apačioje atsiranda Australija ar Polinezija, nujau visur Okeanija šaukama, p. 3). Knygoje detalizuojama Žemės paviršiaus (sausumos ir jūros) struktūra, išryškinama jų morfologija ir paaiškinamas kiekvienas jos elementas. Aiškinama, kad žemynai yra su-

skaidyti į salas (*salas*), pusiasalius (*pósiasałas*), iškyšulius (*prizemius*), sąsmaukas (*jurtarpis*), kalnus (*kalnus*) ir kitus elementus, pateikiami detalesni jų aprėžimai ir paaiškinimai bei dalies jų lotyniškai pavadinimai, padeda lengviau suprasti senųjų lietuviškų-žemaitiškų terminų prasmę. Šiandieninei mūsų ausiai keista girdėti tokį žodžio „sąsmauka“ pavadinimą: *Jurtarpis. ira dalys žemys dwym jurym sóqksztinta* ~ Jurtarpis. yra dalis žemės dvim jūrim suankštinta (p. 4) arba priešingybės jam – „sąsiauris“: *Pargniuža arba Aksztibe juryny, ira dalys juras ysz abeju szaluu žemy sóqksztinta* ~ Pargniūža arba ankštybė jūrinė, yra dalis jūros iš abiejų šalių žeme suankštinta (p. 6), o „krioklys“ – tai *Óžkarpis ar Zeminszüksnis (: katarakta :) ir tay staygnóukritis ópiu nekóriu ysz aukszta žemin só dydy sriaumy yr greytiby* ~ Užkarpis ar Žemynšüksnis (katarakta) yra tai staignuokritis upių nekurių iš aukšto žemyn su didžia sriaume ir greitybe (p. 6), o jūros įlankai įvardyti pateikiama net trys variantai: *Atkóla, arba Ataka, ar Kólšzy juryny* ~ atkula, arba attaka, ar kulšė jūrinė (p. 5).

Pasaulinis vandenynas J. Pabrėžos veikale (p. 8–9) padalytas į penkias dalis: 1) jūrą šiaurinę ledinę, turbūt tai Arkties vandenynas; 2) didjūrį vakarinį, kuris skaidomas į Skandinavijos didjūrį (*Dydjuri skandynawskyni arba pósiaunaktyni*) ir Atlanto didjūrį (*Dydjuri atlantickynis*), dabar šios abi dalys sudaro Atlanto vandenyną; 3) Indijos didjūrį (*Dydjuri Indyiskyni*); 4) saulėtekinių (rytinį, romąjį) didjūrį

(*dydijj saulietekyni (ar) rityni*) *Dydjuri arba romóuji*); 5) jūrą ledinę pietinę, apie kurią pasakoma, kad ji iki to meto visiškai (*powysaam ~ povisam*) nežinoma. Mums artimiausia Baltijos jūra (*jura rityny arba balganoji*) aprašoma kaip Skandinavijos didįurio dalis, paminint Kategato, Didžiojo ir Mažojo Belto bei Zundo sąsiaurius, Botnijos, Suomijos ir Rygos įlankas (*Dydjuri skandynawskyni arba pósiaunaktyni, pri kório prigól jura sziauryny arba norwegskyny yr wókityny: jura rityny arba balganoji: – Kategats, Belts dyde-sis yr mažasis, Zunds, atkólas botnickyny, finskyny yr ringyny ~ Didjūrį skandinavskinį, arba pusiaunaktinį, pry kurio prygul jūra šiaurinė, arba norvegskinę, ir vokytinę, jūra rytinę, arba balganoji. – Kategatas, Beltas didžiasis ir mažasis, Zundas, atkulos botnickinė, finskinę ir ringinę*).

Nuo devinto puslapio apibrėžiamos politinės geografijos sąvokos, detalizuojamos įvairios tuo metu egzistavusios santvarkos: valstybė (ponystė, vertinys iš lenkų kalbos), kuri gali būti imperija (ciesorystė), karalystė, didžioji kunigaikštystė (*dydy Kónygayksztisty*), kunigaikštystė, grafystė ir t. t. Respublikai įvardinti Pabrėža palieka lenkišką pavadinimą „rie-čiaaspaspalita“ (žr. San Marino, p. 65) arba pusiau lenkišku, pusiau latvišku dariniu *Rieczyózdamy*. Toliau eina valstybinės santvarkos (*Rieds ~ rėdas*) įvairių atmainų apibūdinimas. Įdomu tai, kad demokratinį „rėdą“ Pabrėža vadina dar ir gaujavaldžiu (*Demokratycznynis arba gaujewaldis*, p. 10).

Bendrasis apžvalginis skyrius (p. 11–13) baigiamas aprašant žemėlapius kaip neatskiriamą geografijos mokslo dalį (*Neatskyramó paszałpó pri moksła Geograpyjys ira laksztaa geograficzny arba mappas ~ Neatskirama pašalpa pry mokslo Geograpijos yra lakštai geograpični, arba mapos*), juose galime įžvelgti įvairias žemės dalis ir jų vardus. Tai tik patvirtina šiandieninį įsitikinimą, kad pagrindinis geografo raiškos objektas, kurio dėka pažįstame pasaulį ir jo dalis, kuriame perteikiame moksliniais tyrimais pagrįstas naujas žinias, yra žemėlapis. Taip buvo prieš beveik du šimtus metų, taip yra dabar, taip greičiausiai ir liks.

Skyriuje pateikiama trumpa tuo metu buvusių žemėlapių klasifikacija aprašant kiekvieną iš jų (*laksztaa ipatingyijy, Laksztaa ógółnyijy, Laksztaa Topograficznyney ar chorograficznyney, Laksztaa łaywynee, Laksztaa pakeleywingyijy arba pacztawynee ~ Lakštai ypatingieji, Lakštai ugunieji, Lakštai topografičniniai, ar chorografičniniai, Lakštai laiviniai, Lakštai pakeleivingieji, arba pašaviniai*), ir pabaigoje paaiškinama, kaip tuose žemėlapiuose orientuotis pasaulio šalių atžvilgiu.

Po palyginti trumpoko įvado pradedamas pagal apimtį pats plačiausias skyrius (Atskyris I – Europa). Pirmiausia apibrėžiama paties žemyno padėtis platumos ir ilgumos atžvilgiu, taip pat paminimi geografiniai objektai, su kuriais žemynas ribojasi iš šiaurės, pietų, rytų, vakarų. Vis dėlto įdomiausias ir daugiau-

sia klausimų keliantis dalykas yra riba tarp Europos ir Azijos. Knygos autorius aprašyme ribą veda Dardanėlių sąsiauriu, Marmuro jūra, Carogrodskiniu – Konstantinopolio sąsiauriu, Juodąją jūra, Feodosijos sąsiauriu (greičiausiai tai Kerčės sąsiauris), Azovo jūra, Dono upe, Uralo ir Verchoturjės kalnais (*I ritus sò sałmary, pargniužó dardanelskyny, sò juró Marmora pargniužó Carogrodzkyny, juró jóudóujy, pargniužó Teodozyjys, juró azowskyny, ópy Donó, kałnaas uralskynees yr wierchoturskynees*, p. 14). Taigi autorius „atpjauna“ didoką dabartinės gamtinės ir politinės Europos žemėlapių dalį priskirdamas ją Azijos žemynui. Galiausiai iš aprašymo išlieka labai neaiški Europos – Azijos ribos dalis tarp Dono upės ir Uralo kalnų, kuriuos skiria apie 1500 km. Vien iš to, kad aukščiausiu Europos kalnu įvardijamas Monblanas (*Montblanc 14,793. kórpes aukszts ~ Montblanc 14793 kurpes aukštas*, p. 15), galima suprasti, kad tuomet Kaukazo kalnai, kuriuose yra dabartinė aukščiausia Europos viršūnė (Elbrusas) nebuvo laikomi Europos dalimi. Šiaip ar taip, tuo metu tik prasidedant azijinės Rusijos dalies kolonizacijai ir intensyvesniam žemių įsisavinimui, ribos klausimas nebuvo toks aktualus kaip šiuo metu.

Europos žemynas aprašomas išvardijant pagrindinius geografinius faktus: žemyną skalaujančias jūras, įlankas, taip pat sąsiaurius, pusiasalius, kalnus, ežerus, upes, tikybas ir kalbas (*Lyžówiu binktoryniu rokóu wyinóulyka ~ Liežuvių binktorinių rokuoja vienuoli-*

ka, p. 19), tarp jų devintu punktu išskiriama žemaičių, lietuvių ir latvių kalbų grupė (*Žemaytynis, Lyitówynis, yr Łatwyszkasis*). Taip pat labai lakoniškai pateikiamas Europos gyventojų skaičius (*Swietingóms. (: Ludność)*), kuris tuomet tesiekė 180 000 000 (*Swietingóma Europas rokóu 180.000.000 Dušziu*), palyginti su dabartiniu – 741,4 mln. Po Europos klimato (*Dyržós ~ Diržas*) apibūdinimo, kuris, autoriaus teigimu, nevienodas yra (*Dyržós Europas newynoks ira ~ Diržas Europas newynoks yra*, p. 20–21), pradedami Europos valstybių aprašymai. Europoje tuo metu buvę: trys imperijos (*Rofsyiskyny, Austryackyny, yr Tórkyny*), trylika karalysčių, šešios kitiems monarchams pavaldžios karalystės, septynios didžiosios kunigaikštystės (kunigaikštysčių skaičius nepasakytas), dvi respublikos (*Dwy Rieczypaspality*) – Šveicarijos ir San Marino, ir laisvieji miestai Hamburgas, Liubekas, Brėmenas, Frankfurtas ir Krokuvė (p. 21–23).

Pirmas ir didžiausias aprašymas (p. 23–40) skirtas Rusijos imperijai, kurios valdinys J. Pabrėža ir buvo. Pagal analogiją su Europos žemynu, apibūdinama geografinė padėtis, ribos, klimatas (pasakyta, kad oras, išskyrus pietinę dalį, yra aštrus, bet sveikas [p. 24]), ir tai, kad Sibire būna ilgos žiemos ir smarkūs speigai (*Syberyjoo bun ylgas žyimas, yr smarkiausy speygaa*). Vandenių (*Undinis*) apraše minima Baltijos jūra (*Jura bałganoji (: ar bałswoji)*). Senasis pavadinimas, regis, labiau atspindi jos vandens savybes (drumstumas, balkšvumas, balzganumas) nei šiuo

metu vartojamas. Upių sąrašė Nemunas paminimas pirmiausiai (p. 25), o kitos, toli rytuose esančios ilgesnės ir reikšmingesnės upės net neminimos arba patenka į įvardijimą „yr daugis kytu“. Žodžiu „Vaisiai“ (*Waysey*) įvardijami tiek atsinaujinantys, tiek ir neatsinaujinantys gamtos ištekliai, nes be naudingųjų iškasenų (*Gelžys. Waris, Auksós ~ Gelžis, Varis, Auksas*), kultūrinių augalų (*Kanapee, Lynaa ~ Kanapai, Linai*), naminių gyvulių (*Awis, Kiaulys ~ Avys, Kiaulės*), aprašuose nereti ir laukinės gyvūnijos atstovai (*Bryidee ~ Briedžiai, Reniferaa ~ Reniferai* 'šiauriniai elniai', *Žówis ~ žuvys*, p. 25). Kaip ir kitų, toliau aprašomų valstybių atveju, nurodomos metinės valstybės išdo pajamos (*Dakads (: dochod)*), karinė galia (*Sila szarwyny ~ syła šarvinė*, p. 26–27). Tik kalbant apie Rusiją (dar ir Lenkiją) aprašomi jos herbai (*Žimie ponistys ~ žymė ponystės*, p. 27) ir ordinaai (*Žėklāa ~ ženklai*, ten pat).

Toliau pereinama prie Rusijos imperijos administracinio suskirstymo. Rusija susidedanti iš 26 (matyt, autoriaus suklysta, nes išvardyta 36, [p. 27–34]) gubernijų, iš kurių Europoje yra 24, o Azijoje – 12. Iš šio skaičiaus 9 gubernijos pagal šiandieninę Rusijos administracinę padalijimą priskirtinos Europai, t. y. į vakarus nuo Uralo kalnų esančios gubernijos (*Astračanskynny, Penzeńskynny, Permskynny, Oremburskynny*). Didesnioji dalis gubernijų apibūdinamos labai trumpai paminint tik pagrindinį miestą ir prie kokios upės jis yra įsikūręs (*miests pyrmótynis qt Wylyjy ~*

miestas pirmutinis ant Vilija, p. 36). Iš keturiolikos ypatingą statusą (*kórios riedos asobniomis prowomis*) turinčių gubernijų, tarp kurių Lietuvinė – Vilniškoji (*Lytówyny Wylnyszkoji*) su „pirmutiniu miestu“ Vilniumi ir Lietuvinė – Gardino (*Lytówyny Gradnyny*) su Gardinu (p. 36). Paminimos ir, J. Pabrėžos žodžiais tariant, „pravincijos“: Gruzija, Dono kazokų žemė (*Žemy Kazoku dońskyniu*, p. 38), Balstogės sritis (*Apróbs białostockinis*, p. 39), Suomijos didžioji kunigaikštystė (*Dyde Kónygayksztiste Finskynny*, ten pat), Moldavija.

Lenkijos karalystė (*Karaliste Lėkyszkoji*) aprašoma p. 40–47. Aprašymas tokios pat struktūros kaip ir Rusijos imperijos, tačiau daug glaustesnis. Pirmiausia nusakomos ribos, nurodomos kaimyninės šalys, gyventojų skaičius (*swietingóms*), siekias 3 260 105 gyventojų, be to, miestų (487) ir kaimų (21576) skaičius. Tarp naudingųjų iškasenų (*daaktu kasamuju ~ daiktų kasamųjų*) – geležies rūda (*Ruudys gelžyny doudąti tykslinga gelži, prisyligynąti žwiedynióu ~ rūdis gelžinė, duodanti tikslingą gelžį, prisilyginantį 'prilygstantį' žvėdiniuo 'švediškam'*). Kiek plačiau apibūdinama politinė Lenkijos karalystės santvarka (p. 43). Nusakomas herbo vaizdas, išvardijami ordinaai ir jų laipsniai, aprašoma religija. Toliau pateikiamas administracinis suskirstymas (*Dalmiibe ~ Dalmybė*) vaivadijomis (Pabrėža vartoja lenkišką žodį *Wojewodztwa*). Vienos vaivadijos aprašomos plačiau, paminint ne tik centrinį miestą (*miests stołecznoś ~*

miests stolecnas), bet ir kitus istoriškai svarbius ir reikšmingus miestus, gyventojų skaičių, įžymius bei išskirtinius miesto objektus. Antai Senąjį ir Naująjį Čenstakovą garsina stebuklingos Švenčiausios Mergelės Marijos atvaizdas (*Senasis yr naujasis Čžęstakaus, słaunós cudaunó (: ar stebóklingó) abrozó Szwęcziausys Pannos* ~ Senasis ir naujasis Čenstakavas, slaunus cūdaunu, ar stebuklingu, abrozu Švenčiausios Panos, p. 45). Kitais atvejais aprašymai labai trumpi ir formalūs, paminima tik vaivadijos sostinė. Knygoje aprašoma padėtis atspindi tuometinį administracinį padalijimą, kur dabartinės Lietuvos teritorijos dalis (Užnemunė) priklausė Lenkijos karalystei. Augustavo vaivadijos (*Wojewodztwa Augustowskyny*) aprašyme tarp kitų miestų minimi gerai žinomi Nemuno kairiajame krante esantys miestai: Maryjampolė ir Prienai (*Maryanpol, Preny qt Niemnó (: ar Nemónó.)*).

Atskirai aprašomas atskirą administracinį vienetą sudarantis karališkasis miestas Krokuva (*Miests Kriokówa*); jis išskirtas kaip laisvasis miestas (p. 47–48). Paminima, kad Krokuvoje yra seniausias Lenkijoje universitetas.

Portugalijos karalystė (*Karaliiste Portógalskyny*). Jai skirti p. 48–50. Be įprastinių visų valstybių aprašymo dalykų (plotas, gyventojų skaičius, upės, tikėjimas, pagrindiniai miestai ir t. t.), iš teksto sužinome, kad Portugalijos karalius Jonas nuo 1807 m. gyvena Rio de Žaneire, Brazilijoje. Portugalija aprašo-

ma ir kaip karalystė, turinti daug kolonijų (*Łosniibys praszaleytyynys* ~ losnybės prašaleitinės), visos paminimos (*sała Szwęta Tamosziaus, dydriediste Mazambika yr Angoli* ir t. t.).

Ispanijos karalystė (*Karaliiste Hiszpańskyny*) aprašyta p. 50–53. Be kita ko, nurodyta, kad valstybė dalijasi į 14 provincijų, ir išnašoje patikslinta, kad naujausiais tuometiniais duomenimis, jų yra 30 (p. 51). Keliose vietose konstatuojama, kad provincijos ir jų centrai turi tokį patį vardą, pavyzdžiui, *Grenada só Miestó staliiczyńnió toogipat warda* ~ Grenada su miestu stalyčiniu to gi pat vardo). Aprašo pabaigoje išvardytos gausios Ispanijos karalystės kolonijos (p. 53), tarp kurių XIX a. pradžioje buvo ir kai kurios dabartinės JAV valstijos (Florida, Naujoji Meksika, Kalifornija) (*Ameerykoo: Florida, Naujesis Mexyk, Kalifornija*, p. 53).

P. 54–57 aprašoma Prancūzijos karalystė (*Karaliiste Francuzyny*). Pasakyta, kad 1789 metais pasikeitė Prancūzijos administracinis suskirstymas (p. 55) ir kad per paskutinį karą Prancūzija neteko (*nóustooka* ~ nuostoko) Olandijos, departamentų Šiaurės Vokietijoje ir Lombardijos-Venecijos karalystės, tai yra žemių, turinčių apie 13 milijonų gyventojų (ten pat). Paminėti žymesnieji (*wayskesnyijy*) miestai: Paryžius, sostinė, garsus puikiais pastatais, trimis akademijomis, turintis 547 756 gyventojus, Versalis, garsėjantis šaunamųjų ginklų (*giinkla ógnyszka* ~ ginklo ugniško) fabriku, Lijonas, *slaunós paabrykoomis syl-*

kyyniemis ~ slaunus pabrikomis 'fabrikais' silkinėmis 'šilko gamybos', ir kiti žinomi šalies miestai bei Prancūzijai priklausančios kolonijos.

Italija (*Walaakaa* ~ Valakai) (p. 57–68) išskirta labiau kaip fizinis geografinis regionas (*Pósiausaliis Walaaku*) arba kaip geopolitiškai artimų įvairaus tipo politinių darinių konfederacija. Nurodžius jo ribas, plotą, gyventojų skaičių, kalnus ir žymesniąsias upes, išvardijamos ir apibūdinamos jame esančios valstybės (ir jas sudarantys administraciniai vienetai): Sardinijos karalystė (p. 58–59), Lombardijos-Venecijos Karalystė (p. 59–60), Parmos kunigaikštenei Marijai Luizai Austrei priklausančios žemės (p. 60–61), Modenos kunigaikštystės žemės (p. 61–62), Toskanos didžioji kunigaikštystė (p. 62–63), Vatikanas (*Pooniiste Bažniičzyny* ~ ponystė bažnyčinė, p. 63–64). Į Italijos regiono aprašymą įtraukta (p. 65) ir San Marino respublika (*Riečžepaspalita SantMaryńskyny*). Italijos sudėtyje esančios karalystės aprašomos paminint teritorijos plotą, gyventojų skaičių, pajamas vietiniais piniginiiais vienetais liromis, karinės pajėgos – paminint kareivių (*kareywiu*) skaičių ir turimos karinės technikos (pavyzdžiui, 2. *fregaty diel apgynyma krasztuu* ~ 2. fregati dėl apgynimo kraštų, p. 58) vietų skaičių.

Šveicarija (*Szwaycaryje*), antroji respublika Europoje, aprašyta p. 68–71. Prieš išvardijant ją sudarančius kantonus, pasakyta, kad kiekvienas iš jų turi savo tvarką (*sawa losna, nepriwaliinga* ~ savo losnā,

nepryvalingā [rėdā], p. 69), o ir tikėjimas ne vienas (*Wiera newyinoke* ~ Viera ne vienokia, p. 69).

Vokietija (*Wookitee* ~ Vokyčiai, p. 74) taip pat traktuotina kaip geografinis regionas – atskirų karalysčių ir kunigaikštysčių junginys – konfederacija, kurią sudaro didelės ir mažesnės valstybės: Austrijos imperija (*Ciesoriiste Austryjyyny*), Prūsijos karalystė (*Karaliiste Prusyyny*), Bavarijos karalystė (*Karaliiste Bawaryyny*) ir kt.; jų išvardyta 34, įskaitant ir laisvuosius Vokietijos miestus (*Lóusyijy Miestaa*) Liubeką, Frankfurtą prie Maino, Brėmeną ir Hamburgą. Vokietija aprašoma (p. 74–99) įprastine tvarka: nusakomos valstybės ribos, administracinio suskirstymo ypatumai, kalnų masyvai, aukščiausios viršūnės, upės, ežerai ir t. t. Tarp ežerų minimas Bodeno ežeras (*Bodensee*), kuris yra *daugiaus septiiniu miilu yłgs, tris miiles plátós, yr dydee gylós* ~ daugiaus septynių mylių ilgas, tris mylias platus ir didžiai gilus, p. 75.

Išskirtinas Austrijos imperijos ginkluotųjų pajėgų (*Siila szarwyyny*) aprašymas: jas sudaro rezerviniai pėstininkai, kareiviai pėstininkai, jūrininkai, laivynas, susidedantis iš eilinių (linijinių) laivų, fregatų ir brigų (*łaykó pakaajaus 263,404. łaykó karionys 533,394. kareywee, Sziéépingy (: Flota) Weneckyny rokóóu 3 sziepius eylynus, 2. Fregaty, 24 Šėbekas, yr Brygus* ~ laiku pakajaus 263404, laiku karionės 533394 kareiviai, Šėpingė (: Flota) Veneckinė rokuoja 3 šėpius eilinius, 2. Fregati, 24 Šebekas ir Brigus, p. 78) Austrijos imperija dalijama į 15 smulkesnių teritorinių

administracinių vienetų, turinčių skirtingus statusus. Vieni įvardijami kaip regionai, kiti kaip kunigaikštystės ar karalystės: Žemesnioji Austrija (*Žemesnioji Austrije arba Labkónygyksztiiiste Austrianyyny*), Vidurinė Austrija (*Austrije wydóryyny*), Dalmatija su salomis (*Dalmacyje só saloomis*), Aukštesnioji Austrija (*Auksztesnioji Austrije arba Grabstwa Tyrolyny*), Zalcburgo kunigaikštystė (*Kónygyksztiiiste Salcbursgsgyny*), Čekijos karalystė (*Karaliiste Čėkyyny*), Moravijos markgrafystė (*Margrabstwa Morawyje*), Austrijos Silezija (*Śłqsk's Austrianyynis*), Galicija (*Galicyje*), Vengrijos karalystė (*Karaliiste Wėgryny*).

Kitas išskiriamas stambus Vokietijos regionas – Prūsijos karalystė (*Karaliiste Prusyyny*), kuri pasižymi tikybos įvairove (*Wiera prii ózdaama kėtyyma ira wayringa* ~ Viera pry uzdamo kentimo yra vairinga, p. 84), o karalystės pajamos (*Dakadaa poniistys*) – 50. lig 60 mylyjonu Dorielu ~ 50. lyg 60 milijonų Dorielių, p. 84). Prūsija padalyta į 9 provincijas, iš kurių mums istoriškai ir geografiškai artimiausia Rytų Prūsija (*Pruusus riitynius*) su sostine Karaliaučiumi (*Miests staliiczyinis Karalaućós (: Koenigsberg)*). Taip pat yra minima Tilžė ir Klaipėda kaip uostas, kuriame yra pilis (*Tylzy (: Tilsit) rooty metusy 1807. myniejema. Kłaypieda (: Memmel) óustyyny, yr pylis* ~ Tilžė (: Tilsit) rote metūse 1807 minėjama. Klaipėda (: Memmel) uostinė ir pilis, p. 85).

Didžioji Britanija (*Anglyje arba Karaliiste Dydeniosys Brytanyjys* ~ Anglija arba Karalystė didesnio-

sios Britanijos, p. 99). Pažymėta, kad Londonas, valstybės sostinė (*staliicze poniistys* ~ stalyčia ponystės, p. 100) yra didžiausias prekybos centras pasaulyje (*wed wysódydziausy yr bagocziausy wartauniiby qt žeemys* ~ veda visu didžiausią ir bagočiausią 'turtinčiausią' vartaunybę 'prekybą' ant žemės). Suminimos itin gausios kolonijos Azijoje, Afrikoje ir Amerikoje (p. 102).

Rašant apie Danijos karalystę (*Karaliiste Danyjyny*, p. 102), tiksliau, jai priklausančią Islandiją, paminėtas geizeris, kuris *kyikdyina par keleta mynótu i 90. kórpiu auksztin wqdeni werdqti yszmet* ~ kiekdieną 'kasdieną' par 'per' keletą minutų į 90 kurpių aukštyn vandenį verdantį išmeta (p. 105).

Švedijos ir Norvegijos karalystė (*Karaliiste Szwecyjys yr Norwegyjys*, p. 105), kuri traktuojama kaip vienas regionas, teturinti tik vieną kolonijinę valdą Vest Indijoje – Švento Baltramiejaus salą (*sała Szwęta Baltramiejaus*, p. 107–108).

Po to eina J. Pabrėžos geografijos dalis, skirta paskutinei Europos valstybei – Turkijai (*Poniiste Tórkyyyny*, p. 108), kuri, anot autoriaus, be Europos, dar apima dalį Azijos ir Afrikos (*Tórkyje sósyded ysz kqpuu Europoo, Azyjoy, yr Afrykoo* ~ Turkija susideda iš kampų Europo[je], Azijoje ir Afriko[je], p. 108). Turkija aprašoma išvardijant visus tuomet jai priklačiusius regionus (dabar atitinkančius savarankiškas valstybes) europinėje ir azijinėje dalyje. Tuometinė europinė Turkijos dalį sudarė teritoriniai politi-

niai dariniai, dabar žinomi kaip Rumunija, Bulgarija, Makedonija, Serbija, Graikija, Albanija, Bosnija, dalis Moldovos. Azijoje – Kipras, Sirija, Palestina, Irakas, o Afrikos žemyne – Egiptas, Tunisas ir Alžyras. Tuometinė šalies santvarka apibrėžiama kaip Didžiojo sultono Machmudo II neapibrėžta savivaldystė (*neap-róbeežits sautinkwaldis (: despotyczny.)*). *Dydis Sultans nójau poniawoojis Machmuds II* ~ [rėdas] neaprubežytas sautinkvaldis (: despotyczny.). Didis Sultanas naujai poniavojaš Machmudas II, p. 109).

Azijos (*Azya*) žemynas ir jame esančios valstybės ir teritorijos aprašytos glausčiau (p. 113–133). Tarp Azijos kalnų masyvų visų aukščiausi, tokie kaip Himalajai ir Karakorumas, neminimi. Autorius apsiri-boja vakarinėje Azijos dalyje esančiais geriau europiečiams žinomais kalnų masyvais: Altajumi, Sajalais, Kaukazo ir Tauro kalnais. Aprašant ežerus, greta Kaspijos jūros (*Juura Kaspiennyny (: Mare Caspium)*), paminima ir Mirties (Negyvoji) jūra (*juura ózmyrósio-ji*). Kiek daugiau, palyginti su kitais žemynais, skirta vietos Azijos klimatui (p. 116). Nurodyta, kad gyventojų Azijoje yra apie 300600 milijonų, ir net pateikiama jų rasės apibūdinimų (p. 117). Įdomu tai, kad aprašant tikėjimą, greta krikščionybės, islamo ir pagonybės, pietų, pietryčių ir rytų Azijai būdingas šintoizmas, induizmas ir budizmas net neminimi. Tai greičiausiai parodo ganėtinai gerą tuometinės Azijos vakarinės dalies suvokimą ir visišką tikrosios Azijos, esančios „kažkur toli rytuose“, nepažinimą. Autorius

teigia, kad pati gamta (*Pats priigymyms (: natura)*) padalija Aziją į tris dalis: šiaurinę, kuri apima Rusijos imperiją; vidutinę, apimančią Kiniją, Mongoliją, Tibetą, Totoriją; ir pietinę, kuri apima Mažąją Aziją, Persiją, Arabiją ir Indiją, ir kampus už Gango upės su visomis pietinėmis salomis. Šiaurinės Azijos kontekste gana detalai aprašomas Kaukazo regionas (*Kqpa kaukazynee*, p. 118–119), paminint osetinų žemes – Ironistaną (*Ironistana*), Turkmėniją (*Truchmenyji*), Dagestaną, Lezgistaną ir kitus. Totorija vadinama *Tartaryje* (p. 119–121). Arabijai skirtame tekste nurodyta, kad ji garsėja arkliais (p. 122), o prie gamtos išteklių paminėti levai 'liūtai', tigrai, šakaliai 'šakalai' – *Lawaa, Tygrysaa, Szakaale* (p. 123). Atskirai aprašomi šakalai, kurie įvardijami kaip vilkai, kurie dieną slepiasi giriose, o naktimis visokias škadas daro (*Szakaalis ira keystys wylka, wadynams łotiinysskay pagal Linneusza Canis aureus, plauka geltonaa raudona, par dyina kawojės gyriosy arba tarp kalnu, bet naktymis strosznes yszkadas dara* ~ Šakalis yra keistis vilko, vadinamas lotyniškai pagal Lineušo *Canis aureus*, plauko geltonai raudono, par dieną kavojas giriose arba tarp kalnų, bet naktimis strošnias iškadas daro, p. 123). Arabijos regionas (*Arabyje*) dalijamas į šešias provincijas (*Kqps sósyded ysz šzéšziu prawincyju* ~ Kampas susideda iš šešių pravincijų, p. 123). Toliau aprašoma Persija (*Persyje*, p. 124–126), susidedanti iš vakarinės Persijos (*Persyje waakaryny*), apimančios dabartinį Iraną, ir rytinės Persijos (*Persy-*

je riityny arba poniste Afganuu Kandaharskyniu), aprėpiančios dabartinį Afganistaną ir Pakistaną.

Indija (*Indyjys Riityynys*, p. 126–128), pagal aprašymą panašu, kad ji užima gerokai didesnę plotą nei šiandieninė. Rytinė Indija (vakarinė yra Karibų jūroje prie Amerikos krantų) dalijama į vietinių valstybes ir Europiečių kolonijas (*Kqps ciels dalyjes i poniistes Azyjoonuu yr pasiedliibes Europyjonuu* ~ Kampas cielas dalijas į ponystes Azijonų ir pasėdlybes Europijonų, p. 127), kurios jau buvo aprašytos kalbant apie Europos valstybes: Angliją, Prancūziją, Nyderlandus, Portugaliją ir Daniją. Tarp Indijos „vaisių“ paminėta ir *Slaanee, nosaaragee, hyenas, lampartaa, bezdzionys, Werbludaa, Jautee, arkee, aawis, oszkas pižnymyynys, Poowaa, papuugas, sylkwabalee* ~ Slaniai 'drambliai', nosaragiai 'nosiaragiai', hienos, lampartai 'leopardai', bezdžionės, verbliūdai 'kupranugariai', jaučiai, arkliai, avys, ožkos pižniminės 'avijaučiai?', povai, papūgos, silkvabaliai 'šilkvabaliai' (p. 126–127).

Kinijos imperija (*Ciesoryje Chinyny*, p. 130–132) gamtiškai apibūdinama kaip labai kalnuota, klimatas – šiaurėje šaltas, o pietuose kaitringos būna vasaros, žiemos darganotos ir vėjuotos (*Kqps labaa kalnóuts. Ors i šžiaury szalts, i pyitus kaytringas buun waasaras, o žyimas darganootas yr wietringas* ~ Kampas labai kalnuotas. Oras į šiaurę šaltas, į pietus kaitringos būna vasaros, o žiemos darganotos ir vėtringos, p. 130). Kinija padalyta į penkiolika provincijų, kurios, pasak knygos autoriaus, yra mažai žinomos

(*Kqps ciels dalyjes i pėkiolyka maž težynomu prawincyju*). Kinijos sostinė *Szung-tieng-fu*, arba *Pekin*, tuo metu turėjusi 700000 gyventojų (p. 131).

Japonija (*Iaponije*, p. 132–133), remiantis aprašymu, susideda iš daugybės salų ir uolų (*Sósyded ysz daugy waysingu yr griinuu saluu, óuluu, yr kabluu (: haków)*). Taip pat vaizdingai aprašoma Japonijos gamta, kur visos salos yra pilnos amžinu sniegu apgobtų kalnų, o vienoje yra 5 ugnikalniai (*Wysas salas pylnas ira boodziu (: przykrych) yr ómžynó snyigó apgobtuu kalnu, qt paty Nifot ira 5 ógnakalnee*, p. 133).

Afrikos žemyno (*Afryka*, p. 133) apraše taip pat daugiau vietos skirta klimatui ir gamtos ištekliams (p. 135–136). Aprašant žemės paviršių (*Grunts*) pabrėžiama, kad jis didesnėje teritorijos dalyje yra smėlingas, negausus vandens, pilnas ilgų girių 'dykumų' (*Gruunts dydžiojée daliée smyltiets, yr negausós wqdyniey, pylns ylguu gyriuu*, p. 134). Įvardijama, kad klimatas (*Žemdyržis*) didesnėje žemyno dalyje yra karštas. Daugelyje vietų siaučia kaitinantis ir troškinantis vėjas Samumas (*Žemdyržis kaytrings [...]. Daugiey aplinkómuu poniawoo spyrgynas yr troszkynqtesis wies Samum*, p. 135). Kaip žemyno teikiamos gerybės (*Waysee*) išvardijamos įvairių gyvūnų, kultūrinių augalų ir naudingųjų iškasenų rūšys: leopardai, hienos, drambliai, plonavilnės avys, įvairios bandos, papūgos, žalčiai, kava, ananasai, gumos vairingos, aukšas, sidabras ir kitos rūdos (*lampartaa, hyenas, [...] slaanee, [...] awis só delikatnóujy wylnó, bqda wayrin-*

ga, papugas,[...] žaltee,[...] kawa,[...] ananasaa, gummas wayringas, auksós, sydaabrós, yr kytas ruudas, p. 136). Visas Afrikos žemynas dalijamas į keturias dalis: 1) į šiaurinę, kuri apima *Egipta, Barbaryjy, Fez yr Maroko, Biledulgerid, yr Sahara*; 2) vidutinę: *Nubije, Habesz só pakrasztio Adel yr Aian, Nigricije, Senegambije, yr auksztesnioji Gwinea*; 3) pietinę, kurią sudaro *žemesnioji Gwinea, kqpaa Szagga, Galla, Kafferije, pakrasztee Zangweba, Mozambik, Sena, yr Natal*; ir 4) salos rytuose ir vakaruose. Aprašant kiekviename iš paminėtų dalių esančią šalį nusakoma jos geografinė padėtis, santvarka, valdovas ir gyventojų skaičius. Kai kuriais atvejais paminimos valstybinį darinį formuojančios karalystės. Antai Senegambija (dabartinės Senegalo ir Gambijos valstybės), arba Vakarinė Nigerija (*Senegambije arba Nigricije Waakaryny*), sudaryta iš keleto provincijų: Fulijonų pakraštys (*Kaps Fulijonu*), Jaloffenų pakraštys (*Kaps Jaloffenu*), Galam, Bursali, Bombu, Bambarra karalystės (*Karaliistys Galam, Bursali, Bambuk, Bombu, Bambarra*) bei Europiečių kolonijos. Su Afrikos žemynu taip pat siejamos ir salos bei salynai, esantys į rytus (*Salas i riitus Afrykas*: – a) *Admirantinas*. – b) *Mahe arba Secheles*, – c) *Komorre*. – d) *Madagaskar*, – e) *Maskarenys*.) ir į vakarus nuo jo (*Salas i waakarus Afrykas*: a) *Szwętos Helenas*, – b) *Śżeśztyny* (: *Ascension*) – c) *Gwinejynys*. – d) *Žalojy priižemy*. – e) *Kanaryynys*. – f) *Madera yr Porto Santo*. – g) *Azorynys* (: *Acores*) – *Terceirynys, yr kytas*, p. 146).

Amerikos žemynas aprašomas tokia pačia seka kaip ir kiti žemynai. Iš aprašymo išryškėja kai kurie šiandienos kontekste išskirtiniai faktai, pavyzdžiui, kad Kordiljerų kalnai, kurie nutįsę begaline grandine per visą Šiaurės ir Pietų Ameriką (*neyszmieróujems lęciugs traukęsis i pyityny yr śziauryny Ameryka*), yra patys svarbiausi pasaulyje, tarp jų yra Čimboraso viršūnė, laikoma pačia aukščiausia visoje žemėje (*tarp kóriu Chimborafso wysóaukszcžiausis cięloy žemiey*, p. 147). Šis faktas parodo, kad žemės paviršiaus reljefas tuo metu dar nebuvo gerai ištyrinėtas, o Everestas (Džomolungma), šiuo metu žinomas kaip aukščiausia viršukalnė pasaulyje, dar buvo neatrastas. Pateikiamas nemažas „vaisių“ sąrašas, jame pramaisiui išvardijamos naudingosios iškasenos, žvėrys, paukščiai, žuvis, augalai (p. 149). Amerikos žemynas skirstomas į tris dalis: į Ameriką šiaurinę, Ameriką pietinę ir Indijas vakarines (*Ameryka śziauryny, pyityny, yr Indyjes waakarynes*). Tarp žemyno valstybių ir pakraščių (*kaps*), tokių kaip Grenlandija ir Špicbergenas, kuris šiuo metu laikomas Europos žemyno dalimi, aprašomos Jungtinės Amerikos Valstijos, auatoriaus pavadintos *Stoonaa sówyiningintyijy Amerykas śziauryynys* ~ Stonai suvienijintieji Amerikos šiaurinės (p. 153), kurie vakaruose ribojasi su laisvųjų indėnų žemėmis ir Naująja Meksika (*i waakarus só lóusaasees Indyjonymis yr naujóujó Meksikó*). Jungtinių Amerikos Valstijų geografinės padėties aprašymas ir greta pateiktas 18 provincijų (dabar va-

dinamų valstijų) sąrašas parodo tai, kad vadinamieji „laukiniai vakarai“ tuo metu dar nebuvo įsisavinti ir tapę JAV dalimi. Dalis vakaruose esančių teritorijų aprašomos kaip Naujasis Meksikas su sostine Santa Fè, Naujoji Navara ir Kalifornija (*Naujesis Meksyks, Naujoji Nawarra, yr Kalifornia*). Teigiama, kad mažą šių žemių dalį valdo ispanai, o likusi dalis yra indėnų rankose. Pietų Amerikoje išskiriamos ispaniškoji (p. 156–157), portugališkoji (p. 157–158), prancūziškoji (p. 159–159) dalys. Aprašomos Pietų Amerikos dalys apima teritorijas nuo naujosios Grenados puskaralystės (*Póskaraliiste naujosys Grenadas*), kuri atitinka dabartinį Ekvadorą, iki piečiausio Pietų Amerikos taško – Patagonijos (*Patagonijy arba kpa Magellanskynei*) ir Ugnies Žemės (*Žemy ógnyszkóujy arba Terra del Fuego atskyrta nóu Patagonijys pargniuzó Magellany*), kurią nuo žemyno skiria Magelano sąsiauris. Prie Amerikos žemyno aprašoma Vest Indija (*Indyjys waakarynys* ~ Indijos vakarinės p. 159). Greta daugybės paminėtų salų, kurios aprašomos pabrėžiant kiekvienos jų priklausomybę vienai ar kiti Europos valstybei, akcentuojama, kad viena iš Bahamų salų (*S. Salvador*) buvo pirmoji Kristupo Kolumbo rasta teritorija (p. 162).

Australijai, arba Okeanijai (*Australije arba Oceanije*), tėra skirti nepilni penki puslapiai (162–166). Salų aprašymuose dominuoja vietos gyventojų rasiiniai (odos spalva, nosies, ausų forma, skruostikauliai, plaukai) ir charakterio apibūdinimai. Pavyz-

džiui, Naujosios Kaledonijos gyventojai yra atviraširdžiai ir meilūs (*giwentojee ira šzyrdyis atweroos yr meyloos*, p. 164), o Velykų salos gyventojai yra mažo ūgio ir turi ilgas ausis (*giwentojee saluu welikynniu ira žema uuglaus, yr ylgas tór ausis*, p. 166). Taip pat aprašuose užsimenama apie kanibalizmą (*žmonis riin* ~ žmonis ryna ‘ryja’ p. 166).

Geografija baigiama Sendvičo salų (Havajų salyno?) aprašymu. Paminėta, kad didžioji gyventojų dalis kalba angliškai, bet *Apieras ysz žmoniu ira cze papratymy, ysztrauk sau priisakynius dqtis apieroosy maldaujėčiosy* ~ apieros iš žmonių yra čia papratime, ištrauka sau pryšakinius ‘priekinius’ dantis apie rose maldaujančiose ‘meldimo’ (p. 166).

J. Pabrėžos geografijos knyga, žiūrint šiandienos kontekste, įgyja daugialypę prasmę ir ypač didelę vertę. Visų pirma tai knyga, kurioje su skirtingu išsamumu pateikta geografinio pobūdžio informacija parodo XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios pasaulio gamtinės aplinkos pažinimo lygį, tuometinį pasaulio politinį žemėlapi, jo ribų neapibrėžtumus, susijusius su vis dar nepilnu jo pažinimu, įsavinimu ir pasidalijimu. Galima kritikuoti knygos turinį už neproporcingą informacijos kiekį aprašant skirtingus žemynus ir juose esančius teritorinius politinius vienetų, tačiau tai labiau reikėtų traktuoti ne kaip trūkumą, bet kaip teigiamą požymį, kuris, atsižvelgiant į visus pateiktus turinio niuansus, parodo tuomet buvusio supratimo, geografinio pažinimo lygį ir gilumą. Antra

vertus, knyga šiandienos požiūriu yra ir istorinė, atskleidžianti XIX a. pradžios politinį pasaulio žemėlapią, ir greičiausiai galinti pasitarnauti kaip įdomi ir gyva to laikotarpio geopolitinės situacijos apybraiža. Greta naudojantis to laikmečio situaciją atspindinčiu politiniu žemėlapiu, apybraiža atrodytų dar realistiškesnė ir labiau įsimintina. Ir dar vienas aspektas, kuris knygai suteikia daugiausia žavesio ir turbūt labiausiai pritraukia, tai jos lingvistiniai ypatumai. Žemaitiškai – lietuviškas, lenkiškais rašmenimis parašytas kūrinys ne tik parodo tuometinės rašytinės lietuvių kalbos situaciją, bet ir sugrąžina skaitytoją beveik du šimtus metų atgalios, kur visiems gerai žinomi pavadinimai ir terminai įgyja kiek kitokį atspalvį, kartais visiškai neaiškią prasmę. Būtent tai J. Pabrėžos geografiją daro itin įdomią, paslaptingą ir pilną atradimų džiaugsmo.